

Nikola Pantelić*

Sistem alternativnih krivičnih sankcija u pravnom sistemu Republike Srbije

Sadržaj

1. Uvod
2. Restorativna pravda i alternativne krivične sankcije
3. Alternativne krivične sankcije u krivičnom pravnom zakonodavstvu Republike Srbije
 - 3.1. Rad u javnom interesu
 - 3.2. Oduzimanje vozačke dozvole
 - 3.3. Uslovna osuda
 - 3.4. Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom
 - 3.5. Uslovni otpust
 - 3.6. Kućni zatvor
4. Diverziona foma postupanja
 - 4.1. Načelo oportuniteta kod punoletnih lica
 - 4.2. Izmiranje privatnog tužioca i osumnjičenog
 - 4.3. Poravnanje učinioca i oštećenog kao osnov oslobođenja od kazne
5. Zaključak

1. Uvod

Sociološki posmatrano, izricanje kazne zatvora (i to pre svega kazne zatvora koja je kraćeg trajanja) od strane suda, kao klasične krivične sankcije u savremenom pravnom sistemu, može proizvesti niz loših efekata. Negativne pojave mogu nastati kako u odnosu na oštećenog, izvršioca krivičnog dela i njegovu porodicu, ali i društvo uopšte. Izricanje kazne u krivičnom postupku prati depersonalizovanje kako učinioca, tako i žrtve. Kažnjavanje se preduzima zbog izvršenog krivičnog dela, ali u ime društva (presuda se zbog toga i izriče “u ime naroda”). Dakle, iako je posledicom krivičnog dela u prvom redu pogođena neposredno žrtva, za proces kažnjavanja ta činjenica nije od presudnog značaja¹.

Marginalizovanje položaja žrtve u krivičnom postupku može doprineti njenoj dopunskoj viktimizaciji (pored one koja je proistekla usled izvršenja krivičnog dela). Viktimizacija se može

* Nikola Pantelić, zamenik javnog tužioca u Trećem osnovnom javnom tužilaštvu u Beogradu.

¹ N. Mrvić Petrović, *Alternativne krivične sankcije i postupci*, Beograd 2010, s. 29.

manifestovati u obliku osećaja odbačenosti, potencijalnog straha od izlaska učinioca krivičnog dela na slobodu nakon izvršenja kazne, pa i nemogućnosti da se na adekvatan način dođe do saniranja štete koju je oštećeni pretrpeo izvršenjem krivičnog dela. S druge strane, kada je u pitanju učinilac krivičnog dela, negativne posledice izvršenja zatvorske kazne mogu biti ne samo dugoročne i dalekosežne po njega samog, već i po državu koja je izrekla ovakvu krivičnu sankciju. Kod pojedinih krivičnih dela, posebno imajući u vidu stepen krivice učinioca, kao i kod pojedinih kategorija izvršilaca krivičnih dela, kako s obzirom na njihove godine tako i lične prilike, izricanjem zatvorske kazne kratkog trajanja ne može se u potpunosti ostvariti preventivna uloga krivičnog prava.

Pored ostalih, pojedina krivična dela iz oblasti protiv bezbednosti javnog saobraćaja, protiv imovine (krađe automobila, obične i teške krađe, oštećenje tuđe stvari), krivična dela u vezi sa upotrebom i stavljanjem u promet opojnih droga, kao i ona krivična dela koja se odnose na takozvani kriminal “belog okovratnika”, predstavljaju tipičan primer dela kod kojih izricanje zatvorske kazne često može biti ne samo neefikasno već i kontraproduktivno. Pitanje mogućnosti ostvarivanja efekata prevaspitanja i resocijalizacije izricanjem zatvorske kazne prema maloletnicima, starim licima, licima koja su po prvi put učinila krivično delo ili prema onim učiniocima čiji je stepen krivice u odnosu na izvršeno delo nizak, oduvek je bilo sporno. Ipak, čak i nezavisno od kategorije učinilaca krivičnih dela i njihovih ličnih prilika, negativni efekti koji mogu nastati usled izvršenja kazne zatvora mogu biti štetni po dato društvo. Osuđeno lice tokom izdržavanja zatvorske kazne odvojeno je od porodice, gubi radno mesto, može pasti pod loš uticaj ostalih zatvorenika, a nakon izdržane kazne ono može biti trajno obeleženo kao kriminalac i teško pronaći novo radno mesto ili se uklopiti u sredinu, čak i najbližu. Sve prethodno navedeno povećava šanse da ovo lice ponovo izvrši krivično delo i bude zahvaćeno takozvanom “kriminalnom infekcijom”.

Boravak osuđenog lica u zatvoru povezan je i sa brojnim štetnim posledicama koje može trpeti porodica osuđenog, a pre svega njegova deca ili lica koja je on po zakonu dužan da izdržava. Prenaseljenost zatvora proistekla usled danas vladajuće koncepcije retributivnog (kažnjavajućeg) delovanja na kriminalitet ozbiljan je problem kako u svetu, tako i na našim prostorima. Ekonomski teret koji podnosi država finansirajući izvršenje kazne zatvora takođe nije zanemarljiv.

U nameri da se na adekvatan način odgovori na probleme koje smo u prethodnom delu našeg teksta izložili, u savremenom krivičnom pravu dolazi do stvaranja alternativnih krivičnih sankcija i koncepta restorativne (obnavljajuće) pravde. Ovaj koncept treba da obezbedi prevazilaženje krutosti i formalizma krivičnog prava kao par excellence grane javnog prava, koja krivično delo posmatra isključivo iz perspektive vredanja opštih interesa i u kojoj nema mesta za interpersonalno rešavanje sukoba i sagledavanja posebnih potreba žrtve i učinioca krivičnog dela². Restorativni proces, suprotno karakteristikama tradicionalnog krivičnog prava u centar svog interesovanja stavlja upravo žrtvu, pri čemu je njegov osnovni cilj, naknada štete koja je učinjena i popravljavanje odnosa koji su narušeni krivičnim delom; zatim reintegracija izvršioca krivičnog dela u društvo, kao i uključivanje svih zainteresovanih društvenih faktora u ovaj proces. Mere represije i odmazde, naravno ostaju deo krivičnopravne materije, ali se one koriste

² E. Ćorović, Poravnanje između učinioca krivičnog dela i oštećenog prema Krivičnom zakoniku Srbije, *Temida*, Beograd 1/2011, s. (37 i dalje) 38.

kada su neophodne i kada su sve druge mogućnosti iskorišćene, odnosno kada je primena alternativa krajnje necelishodna.

S obzirom na to da se pojam alternativnih krivičnih sankcija upotrebljava kao sinonim za sankcije i mere koje se izvršavaju u okrilju zajednice (community sanctions and measures)³, jedna od osnovnih osobenosti ovakve reakcije na kriminalitet je da se njihovim izricanjem ili preduzimanjem učinilac ne isključuje iz zajednice u kojoj i dalje boravi, ali mu se istovremeno mogu nametnuti različite obaveze koje je on dužan da ispuni. Ove obaveze mogu biti vezane za polaganje određene obuke, zapošljavanje, doškolovanje, obavljanje određenog rada u korist zajednice ili odvikavanje od bolesti zavisnosti, pri čemu u nadzoru nad izvršenjem ovih obaveza mogu učestvovati i svoj doprinos dati i pripadnici lokalne zajednice⁴. Dakle, različitost krivičnih dela i njihovih izvršilaca, kao i specifičnost prepoznavanja opštedruštvenog interesa u odnosu na svaki pojedini krivičnopravni slučaj, učinilo je neophodnom potrebu da se obezbedi stvaranje šire lepeze krivičnih sankcija i mera kojima bi se na odgovarajući način u datim okolnostima odgovorilo na kriminalitet⁵. Ovakva tendencija širenja zakonskih mogućnosti koje stoje na raspolaganju pre svega službenim akterima krivičnog postupka, u cilju efikasnijeg i pravičnijeg presuđenja, prisutna je kako u materijalnom tako i procesnom delu krivičnog prava. Naglasak je na prevazilaženju kažnjavanja, "po svaku cenu", pa se u okviru normativnog krivičnopravnog ambijenta u odnosu na kaznu kao tzv. klasičnu ili čak "najklasičniju" krivičnu sankciju, kreiraju odgovarajuće alternative. Njihovo osnovno obeležje je ekonomičnost, makar gledano u odnosu na klasično kažnjavanje, široka paleta pogodnosti gledano iz ugla okrivljenog, ali što je posebno važno, one su u mnogim situacijama daleko adekvatnije i za žrtvu krivičnog dela, te omogućavaju određene oblike satisfakcije žrtve⁶.

2. Restorativna pravda i alternativne krivične sankcije

Restorativna pravda ima više oblika i ne treba je poistovećivati sa alternativnim sankcijama, makar ne kao kao njihov sinonim. Naime, ona se koristi u obliku posebnih krivičnih sankcija (alternativne krivične sankcije), kao sastavni element pojedinih krivičnih sankcija, te kao deo tretmana prilikom izvršenja kazne zatvora ili kao potpuna alternativa krivičnom postupku i krivičnim sankcijama⁷. Ipak, kako restorativna pravda podrazumeva sve one vrednosti i principe koji su bazirani na restorativnom procesu i teže promovisanju i ostvarivanju restorativnih ciljeva, mogli bismo reći da je reč i o idejnom konceptu, koji može podrazumevati sve društvene i institucionalne mere i programe kojima se teži mirnom i racionalnom rešavanju sukoba, sagledavajući i uzimajući u obzir najbolje interese svih strana koji su se u njemu našle. U odnosu na restorativnu pravdu, shvatajući je u prethodno opisanom vrednosno ideološkom obliku, alternativne krivične sankcije se mogu shvatiti i kao sva krivičnopravna sredstva koja vode ka ostvarivanju restorativnih ciljeva u institucionalnom okviru. Posmatrajući alternativne krivične sankcije iz perspektive sistema krivičnih sankcija, one bi se mogle odrediti i kao sve sankcije i

³ Mrvić Petrović (bel. 1), s. 18.

⁴ *Ibid.*

⁵ M. Škulić, Alternativne krivične sankcije – pojam, mogućnosti i perspektive, *Alternativne krivične sankcije i pojednostavljene forme postupanja*, Beograd 2009, s. (39 i dalje) 39.

⁶ *Ibid.*

⁷ V. Nikolić Ristanović, Restorativna pravda, kažnjavanje i žrtve, *Alternative zatvorskim kaznama*, Beograd 2005, s. (11 i dalje) 14.

mere koje zamenjuju kaznu zatvora i to pre svega kaznu zatvora kratkog trajanja, bez obzira da li njihovo izricanje podrazumeva restorativni proces ili ne. Sa druge strane, alternativnim sankcijama nazivaju se i različite mere obrazovnog, medicinskog, vaspitnog i terapijskog karaktera, kao i postupci koji vode skretanju sa osnovne krivične procedure, njihov cilj je izbegavanje krivične osude, a nazivaju se i merama diverzionog karaktera⁸.

Kako sam pojam alternativnih krivičnih sankcija upućuje na to da alternativnim krivičnim sankcijama možemo smatrati sve one sankcije i mere koje zamenjuju zatvorsku kaznu kao primarnu i osnovnu krivičnu sankciju, jasno je da su one mnogobrojne i da bi najbolji način za njihovo predstavljanje bio u okviru određene klasifikacije. Za potrebe našeg teksta mi ćemo ukazati na podelu alternativnih krivičnih sankcija s obzirom na fazu postupka u kojoj one mogu biti primenjene. Najjednostavniji način da se to učini jeste razlikovanje alternativnih krivičnih sankcija na one koje se primenjuju tokom prekrivičnog ili krivičnog postupka i one koje se izriču donošenjem sudske odluke o krivičnopravnoj stvari. U prvom slučaju, reč je o alternativnim vidovima postupanja, odnosno alternativama sudskom postupku, koji podrazumevaju slučajeve u kojima usled primene određenih instituta krivičnog prava (materijalnog i procesnog) dolazi do skretanja sa klasične krivične procedure, pa samim tim i do nekažnjavanja, odnosno neizricanja drugih krivičnih sankcija (tzv. mere diverzionog karaktera)⁹. Pod ovim alternativama sudskom postupku u današnjem krivičnom pravu Srbije kod punoletnih osoba možemo razlikovati: primenu načela oportuniteta, izmirenje privatnog tužioca i osumnjičenog kao i poravnanje učinioca i oštećenog. Kod maloletnika imamo primenu načela oportuniteta u vidu posebno uslovljenog oportuniteta putem vaspitnih naloga. S druge strane, alternativnim krivičnim sankcijama koje se izriču sudskom odlukom nakon sprovedenog krivičnog postupka u Srbiji se danas mogu smatrati: rad u javnom interesu, oduzimanje vozačke dozvole, kućni zatvor, uslovna osuda i uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom. Poslednjih pet alternativnih sankcija čine sistem koji pretežan broj teoretičara kocipira pod pojmom “alternativne sankcije”.

3. Alternativne krivične sankcije u krivičnopravnom zakonodavstvu Republike Srbije

Odredbe koje se odnose na alternativne krivične sankcije, u današnjem krivičnopravnom zakonodavstvu Srbije, prevashodno su sadržane u Krivičnom zakoniku¹⁰ (KZ), Zakoniku o krivičnom postupku¹¹ (ZKP), Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica¹², Zakonu o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera¹³, Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija¹⁴ i Pravilniku o načinu izvršenja vanzavodskih sankcija i mera i organizaciji i radu Poverenika¹⁵.

⁸ N. Mrvić Petrović/M. Obradović/N. Novaković, Alternativne krivične sankcije (Studija o prihvatljivim modalitetima izvršenja), *Alternative zatvorskim kaznama*, Beograd 2005, s. (35 i dalje) 38.

⁹ S. Čopić, Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi, *Alternativne sankcije i mere restorativne pravde u Srbiji: analiza početnog stanja*, Beograd 2015, s. (3 i dalje) 20.

¹⁰ Sl. gl. RS 85/2005, 88/2005 – ispr, 107/2005 – ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

¹¹ Sl. gl. RS 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

¹² Sl. gl. RS 85/2005.

¹³ Sl. gl. RS 55/2014.

¹⁴ Sl. gl. RS 55/2014.

¹⁵ Sl. gl. RS 30/2015.

Sistem krivičnih sankcija u Republici Srbiji, prema članu 4 stav 2 KZ, čine: kazne, mere upozorenja, mere bezbednosti i vaspitne mere. Punoletnim licima mogu se izreći sledeće sankcije: 1) četiri vrste kazni i to: kazna zatvora, novčana kazna, rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole; 2) dve mere upozorenja i to: uslovna osuda sa ili bez zaštitnog nadzora i sudska opomena; 3) jedanaest mera bezbednosti. Uzimajući u obzir sve ono što smo u prethodnom delu rada istakli u vezi sa pojmom i idejnim vrednostima restorativne pravde, kao i pojmom alternativnih krivičnih sankcija, alternativnim krivičnim sankcijama iz perspektive sistema krivičnih sankcija, sadržanih u KZ Republike Srbije, mogu se smatrati: rad u javnom interesu, oduzimanje vozačke dozvole, kao i uslovna osuda sa ili bez zaštitnog nadzora.

Iako se novčana kazna može smatrati alternativnom krivičnom sankcijom, jer se ona u određenim slučajevima koji su predviđeni KZ (član 51 stav 2 i 3) mora zameniti kaznom zatvora, imajući u vidu istorijsku ulogu novčane kazne i imajući u vidu da ona nema neposredni supstitutivni karakter u odnosu na kaznu zatvora¹⁶, nećemo je posebno navoditi u daljem delu našeg teksta.

Kada su u pitanju mere bezbednosti, njihov nastanak i primena u brojnim krivičnopravnim zakonodavstvima širom Evrope početkom dvadesetog veka upravo se vezuje za potrebu humanizacije kažnjavanja, koja treba da se prilagodi različitim učiniocima krivičnih dela. Takav, čovečniji pristup prema okrivljenima, trebao je da i društvo učini boljim i humanijim¹⁷. Iz ove perspektive posmatrano, mere bezbednosti bi se mogle smatrati i alternativama kazni zatvora. Ipak, kako se mere bezbednosti u određenim slučajevima izriču prema neuračunljivim licima, a kako ovde nema subjektivnog elementa krivičnog dela, pa u formalnom smislu ni krivičnog dela, ne možemo ih smatrati ni alternativnim krivičnim sankcijama¹⁸. S druge strane, kada su u pitanju druge mere bezbednosti, one se izriču uz kaznu, odnosno uz drugu krivičnu sankciju, kao njena dopuna kojom se ostvaruje naročita svrha, a ne zamenjivanje kazne zatvora, pa ni u ovom slučaju ne može se govoriti o alternativnim krivičnim sankcijama¹⁹.

Sudska opomena, prema Krivičnom zakoniku²⁰, može se izreći učiniocu krivičnog dela, ako je ono učinjeno pod takvim olakšavajućim okolnostima koje delo čine naročito lakim. Pri tome je potrebno da je za konkretno delo propisana kazna do jedne, a u posebnim slučajevima i tri godine zatvora ili novčana kazna. Njena uloga bi trebala da na učinioca krivičnog dela deluje vaspitno-pedagoški. Međutim, formalnopravno posmatrajući, ona ne predstavlja zamenu za kaznu zatvora, jer ne sadrži pretnju kaznom, niti se prilikom njenog izricanja navodi prekor i ozbiljno upozorenje kojim se učiniocu krivičnog dela stavlja do znanja da bi mu se, ukoliko i u budućnosti bude vršio krivična dela, mogla izreći stroža sankcija²¹. S obzirom na navedeno, sudska opomenu nećemo posebno navoditi kao alternativnu krivičnu sankciju, iako ona sadrži restorativne elemente u svojoj biti (naročito uzimanje u obzir odnosa učinioca prema žrtvi krivičnog dela, njegovo ponašanje nakon izvršenja dela i sl., prilikom odlučivanja suda o ovoj

¹⁶ Škulić (bel. 5), s. 45.

¹⁷ D. Drakić, O nastanku mera bezbednosti kao krivičnih sankcija, *Anali pravnog fakulteta u Beogradu*, Beograd 63/2015, s. (97 i dalje) 114.

¹⁸ Škulić (bel. 5), s. 51.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Čl. 77 st. 1 i 2 KZ.

²¹ M. Kukulj, Nedostaci i perspektive sudske opomene kao mere upozorenja, 6. Naučni skup sa međunarodnim učešćem Sinergija 2010, Bijeljina 2010, s. (384 i dalje) 387.

sankciji - član 77 stav 3) i izriče sa namerom da se učiniocu ne bi izrekla kazna za lakše krivično delo.

3.1. Rad u javnom interesu

Pored kazne kućnog zatvora, koja po popularnosti preti da zameni najprimenjivije krivične sankcije, kazna rada u javnom interesu jedna je od najpoznatijih alternativa koje se u savremenom krivičnom pravu predlažu kao zamena za zatvorsku kaznu²². Na implementaciju ove sankcije u članu 52 KZ iz 2006. godine u velikoj meri su uticala pozitivna iskustva koja su u vezi sa primenom ove krivične sankcije imale druge države, ali i stav naše teorije, koja je dala veliki podsticaj za obogaćivanje srpskog sistema krivičnih sankcija ovom sankcijom²³. Do donošenja Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika²⁴, ova kazna se mogla izreći isključivo kao glavna kazna, a od tada ona se može izreći i kao sporedna. Ovu sankciju je moguće izreći samo punoletnim učiniocima krivičnih dela.

Prednosti kazne rada u javnom interesu u odnosu na kaznu lišenja slobode su mnogobrojne, ovde ćemo ukazati na neke od njih. Učinioc delo nastavlja da se školuje ili obavlja profesiju koju je i do tada obavljao, ne izdvaja se iz porodice i ne gubi društvene veze, nema kontakata sa drugim osuđenima, pa i eventualnih štetnih uticaja po tom osnovu, društvena zajednica se aktivno uključuje u izvršenje ove sankcije, a pritom ima i neposrednih koristi usled besplatnog rada osuđenog lica. Imajući u vidu prethodno navedeno, moglo bi se reći da izricanje ove kazne predstavlja u određenom smislu simboličan vid "popravljanje štete" koju je učinilac krivičnog dela učinio društvu izvršenjem krivičnog dela²⁵, na takav način koji i društvu i osuđenom treba da koristi, kako u edukativnom, tako i praktičnom i ekonomskom smislu.

Prema KZ, kazna rada u javnom interesu može se izreći za krivična dela za koja je propisan zatvor do tri godine ili novčana kazna (član 52 stav 1). Dakle, ona se može izreći samo prema učiniocima lakših krivičnih dela. Međutim, ova sankcija može se izreći i kada je izvršeno krivično delo u produženom trajanju, kada je za to delo predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Tako je, odlukama Apelacionog suda u Beogradu²⁶, kao i Prvog osnovnog suda u Beogradu²⁷, navedeno da se kazna rada u javnom interesu može izreći učiniocu krivičnog dela u produženom trajanju, vodeći računa o *količini kriminalne aktivnosti okrivljenog*. U konkretnom slučaju, okrivljeni je osuđen zbog produženog krivičnog dela krađe (krivično delo su činile dve krivičnopravne radnje), te mu je izrečena kazna rada u javnom interesu u trajanju od 240 časova, koja treba da bude obavljena u periodu od četiri meseca. U obrazloženju presude Apelacionog suda u Beogradu, navedeno je da je kazna srazmerna stepenu krivice okrivljenog i nužna da izrazi društvenu osudu za konkretno krivično delo, ali i dovoljna da ispuni svrhu kažnjavanja predviđenu članom 42 KZ.

²² V. Mitrić, Specifičnosti alternativnih sankcija u krivičnom pravu Srbije, *Pravo – Teorija i praksa*, Novi Sad 32/2015, s. (61 i dalje) 68.

²³ Škulić (bel. 5), s. 53.

²⁴ *Sl. gl. RS* 72/2009.

²⁵ Mrvić Petrović/Obradović/Novaković (bel. 8), s. 42.

²⁶ Presuda Kž 1. 3704/2010 od 15. 11. 2010.

²⁷ Presuda K. 8260/2010 od 31. 03. 2010.

Uz formalni uslov koji se tiče težine krivičnog dela, odnosno Zakonom propisanog raspona za konkretno krivično delo, član 52 stav 4 KZ predviđa da sud prilikom izricanja kazne rada u javnom interesu, imajući u vidu svrhu kažnjavanja, mora uzeti u obzir i vrstu učinjenog krivičnog dela, ličnost učinioca kao i njegovu spremnost da obavlja rad u javnom interesu. “Dakle, težina izvršenog krivičnog dela je determinirajući faktor za izricanje kazne rada u javnom interesu, ali njegova sadržina i dužina trajanja u prvom redu zavise od ličnosti učinioca dela”²⁸. Tako je u jednoj presudi Okružnog suda u Beogradu²⁹, navedeno: “ispunjeni su uslovi za izricanje kazne rada u javnom interesu kada okrivljeni ranije nije osuđivan, star je 23 godine i priznao je izvršenje dela. Sud je u ovom slučaju cenio spremnost okrivljenog da obavlja rad u javnom interesu, a uzimajući u obzir sve olakšavajuće okolnosti, oglasen je krivim zbog izvršenja krivičnog dela neovlašćenog držanja opojnih droga iz člana 246a stav 1 Krivičnog zakonika.” U konkretnom slučaju, okrivljenom je izrečena kazna rada u javnom interesu u trajanju od 120 časova, koji je morao da bude obavljen u vremenskom trajanju od dva meseca.

Član 52 stav 4 KZ propisuje materijalni uslov za izricanje ove sankcije, te ističe da se rad u javnom interesu ne može izreći bez pristanka učinioca krivičnog dela. U suprotnom, nametanjem ove kazne učiniocu teško da bi se postigla svrha kažnjavanja, a posebno svrha ove kazne, dok bi se takav rad, sa druge strane, mogao smatrati prinudnim, što je protivno kako Ustavu Republike Srbije³⁰ (član 26 stav 3) tako i evropskim i međunarodnim standardima³¹. U kom momentu krivičnog postupka i na kakav način se zahteva pristanak okrivljenog, nije precizirano. Svakako to bi moralo da se konstatuje u zapisniku na glavnom pretresu i to na način kojim se ne prejudicira sudska odluka. Svakako, primereno bi bilo da pristanak na (eventualno) ovu sankciju da okrivljeni ili njegov branilac u svojoj završnoj reči.

Podvrgavanjem osuđenog lica društveno-korisnom radu ne sme se vredati njegovo ljudsko dostojanstvo, a takav rad ne može se vršiti u cilju sticanja dobiti (član 52 stav 2 KZ). Kako je svrha i cilj ove sankcije resocijalizacija i reintegracija osuđenog lica u društvo, kojima će se i sama zajednica zaštititi od kriminaliteta, prirodno je da se takav rad ne može vršiti u cilju sticanja dobiti. Sledstveno tome i u Pravilniku o izvršenju kazne rada u javnom interesu, propisao je da se ovaj rad obavlja kod poslodavca koji se bavi delatnošću od društvenog interesa, a naročito humanitarnom, zdravstvenom, ekološkom ili komunalnom delatnošću³². Ljudsko dostojanstvo lica koje obavlja društveno koristan rad štiti se i time što se na obavljanje ovoga rada odnose svi opšti propisi koji se tiču radnopravnog zakonodavstva, a poslodavac je i u obavezi da rasporedi osuđenog na njemu odgovorajuće poslove, čije obavljanje ne sme ugroziti ili narušiti njegovo zdravlje³³.

Stavom 3 člana propisano je minimalno i maksimalno trajanje ove kazne. Kazna rada u javnom interesu ne može trajati kraće od šezdeset, niti duže od tristašezdeset časova. Osuđeno lice, kome je broj radnih časova određen u prethodno navedenom okviru, ovaj rad mora obaviti za vreme koje ne može biti kraće od mesec dana, niti duže od šest meseci. Propisano je i ograničenje rada

²⁸ D. Jovašević, Rad u javnom interesu – teorija, praksa, zakonodavstvo, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, Niš 2013, s. (15 i dalje) 26.

²⁹ Presuda K. 2402/2005 od 17. 01. 2006.

³⁰ *Sl. gl. RS* 98/2006

³¹ Čopić (bel. 9), s. 15.

³² Čl. 5 st. 1 Pravilnika o izvršenju kazne rada u javnom interesu.

³³ *Ibid.*

u javnom interesu. U toku meseca moguće je obaviti rad u javnom interesu u trajanju od šezdeset časova. Ovim ograničenjima osuđenom licu je omogućeno da nesmetano može nastaviti sa radom na poslu koji je i do tada obavljao ili školovanjem, pa ovakva zakonska rešenja upravo služe postizanju ciljeva ove alternativne krivične sankcije.

Princip zamene kazne rada u javnom interesu kaznom zatvora na raspolaganju je sudu ukoliko osuđeni delimično ili u potpunosti ne izvrši ovu sankciju, što je karakteristično i kod drugih alternativnih sankcija, mera ili vidova postupanja³⁴. Dakle, ukoliko osuđeni ne obavi deo ili sve časove izrečene kazne, sud će ovu kaznu zameniti zatvorom, na taj način što će za svakih započelih osam časova rada u javnom interesu odrediti jedan dan zatvora³⁵. S druge strane, predviđena je i mogućnost da ukoliko osuđeni ispunjava sve obaveze koje su vezane za rad u javnom interesu, da mu sud može dužinu izrečenog rada u javnom interesu umanjiti za jednu četvrtinu³⁶, što predstavlja određeni vid nagrade, ali služi i kao motiv za što bržu reintegraciju u društvo licu osuđenom na ovu kaznu.

Zakon ne spominje mogućnost da se kazna zatvora zameni kaznom rada u javnom interesu, iako bi to bilo u skladu sa prirodom i koncepcijom alternativnih krivičnih sankcija. Ipak, član 51 stav 4 KZ propisuje mogućnost zamene neplaćene novčane kazne kaznom rada u javnom interesu i to tako što će za svakih započelih hiljadu dinara novčane kazne odrediti osam časova kazne rada u javnom interesu, s tim da rad u javnom interesu ne može biti duži od tristašezdeset časova. Kao i uopšte kod izricanja kazne rada u javnom interesu i u slučaju zamene novčane kazne, kaznom rada u javnom interesu, materijalni uslov koji se tiče pristanka učinioca krivičnog dela na izvršenje ove kazne, predstavlja "*conditio sine qua non*". Napred navedeno pravilo potvrđeno je i u praksi – odlukom Apelacionog suda u Beogradu³⁷. Predmetnom presudom navedeno je da: "prilikom donošenja odluke o izvršenju novčane kazne, sud ne može odrediti zamenu novčane kazne kaznom rada u javnom interesu, bez pristanka okrivljenog".

Kazna rada u javnom interesu, gledano od 2010. godine, kada je bila izrečena u svega 17 predmeta, do 2015. kada su izrečene 223 odluke, kojima su okrivljeni sankcionisani ovom sankcijom, beleži kontinuirani rast³⁸. Međutim, mali broj ovih izrečenih sankcija ukazuje da srpsko pravosuđe još nije u dovoljnoj meri prepoznalo ovu sankciju kao adekvatno sredstvo za ostvarivanje svrhe kažnjavanja. Potrebno je dodati i to da je neznatan broj ovih sankcija izrečen i zbog toga što se postupanje javnog tužilaštva kod krivičnih dela kod kojih je kazna zatvora zaprećena do tri godine, najčešće okončava primenom instituta oportuniteta.

3.2. Oduzimanje vozačke dozvole

Istovremeno sa uvođenjem kazne rada u javnom interesu, po prvi put u krivično-pravnom zakonodavstvu Republike Srbije, KZ iz 2006. godine članom 53 predviđa kaznu oduzimanja vozačke dozvole. Problem koji je uočen odmah po implementaciji ove sankcije u srpski pravni sistem je izuzetna podudarnost između alternativne sankcije - oduzimanja dozvole (ili različitih

³⁴ Ćopić (bel. 9), s. 15.

³⁵ Čl. 52 st. 5 KZ.

³⁶ Čl. 52 st. 6 KZ.

³⁷ Presuda Kž 1. 6398/2010 od 18. 02. 2011.

³⁸ Statistički podaci su pribavljeni u Ministarstvu pravde, Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, Odeljenje za tretman i izvršenje alternativnih sankcija, na dan 22. 05. 2015.

licenci) sa, po suštini, veoma sličnim odgovarajućim merama bezbednosti koje se sastoje u zabranama, a koje pokazuju ambivalentnu prirodu kazni i mera bezbednosti³⁹.

Kazna oduzimanja vozačke dozvole može se izreći učiniocu krivičnog dela u vezi sa čijim izvršenjem ili pripremanjem je korišćeno motorno vozilo⁴⁰ (član 53 stav 1 KZ). Šta tačno znači odrednica "u vezi sa izvršenjem ili pripremanjem krivičnog dela", nije najpreciznije definisano, a i u praksi se različito tumači. Ipak, utisak je da se ona odnosi na sve situacije prilikom kojih je motorno vozilo korišćeno kao sredstvo za izvršenje krivičnog dela ili njegovo pripremanje. Ovo bi se odnosilo kako na slučajeve kada je recimo korišćenjem motornog vozila došlo do izvršenja krivičnog dela nepružanja pomoći licu povređenom u saobraćajnoj nezgodi (član 296 KZ), tako i npr. kada je kod krivičnog dela krađe (član 203 KZ), lice koristilo motorno vozilo kako bi se prevezlo na mesto na kome krađu treba da izvrši i time sebi olakšalo kretanje i skratilo put do mesta izvršenja krivičnog dela⁴¹.

Međutim, kazna oduzimanja vozačke dozvole ne može se izreći zajedno sa merom bezbednosti zabrane upravljanja motornim vozilom (član 53, stav 3 KZ). Tako je recimo kod teških dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja (član 297 KZ), nemoguće izreći i ovu kaznu, s obzirom da stav 5 ovog člana propisuje obavezno izricanje mere bezbednosti zabrane upravljanja motornim vozilom u slučajevima ostvarenja ovog krivičnog dela. Takođe, za razliku od mere bezbednosti zabrane upravljanja motornim vozilom, koja je određena samo za krivična dela kojima se ugrožava javni saobraćaj i kod koje je tačno određena vrsta i kategorija vozila na koju se kazna odnosi, kod kazne oduzimanja vozačke dozvole osuđenom se oduzima vozačka dozvola i on se u potpunosti onemogućava da upravlja motornim vozilom u određenom vremenskom periodu. S obzirom na to da se ova krivična sankcija može izreći samo onom učiniocu koji ima vozačku dozvolu, postoje dileme u vezi sa tim kako će sudska praksa primenjivati odredbe ovog člana kada treba da se odluči da li izreći ovu kaznu ili meru bezbednosti zabrane upravljanja motornim vozilom, kada u izvršenju krivičnog dela ugrožavanja javnog saobraćaja učestvuju dva lica, od kojih jedno ima, a drugo nema vozačku dozvolu⁴². Tada bi moglo doći i do nepravičnih rešenja, jer se licu koje ima vozačku dozvolu može izreći ova kazna kao samostalna sankcija, dok bi se drugom licu uz kaznu izrekla i mera bezbednosti zabrane upravljanja motornim vozilom, čiji je propisani maksimum veći od maksimuma kazne oduzimanja vozačke dozvole⁴³.

Oduzimanje vozačke dozvole može se izreći i kao glavna i kao sporedna kazna (član 53 stav 3 KZ). Kao glavna, ona se može izreći samo za krivična dela za koje je propisana kazna zatvora do dve godine ili novčana kazna. U ovom slučaju zakonodavac je predviđa kako ne bi došlo do izvršenja kazne zatvora ili novčane kazne. Dakle, u ovom slučaju predstavlja zamenu za prethodno dve pomenute kazne. Kao sporedna kazna, ona se može izreći uz novčanu kaznu ili kaznu zatvora i to bez obzira na njihovu visinu ili trajanje. Uz ovu kaznu, moguće je izricanje i mere bezbednosti u skladu sa članom 80 KZ, osim kako je gore već navedeno mere bezbednosti zabrane upravljanja motornim vozilom.

³⁹ Mrvić Petrović (bel. 1), s. 230.

⁴⁰ Motorno vozilo može biti svako saobraćajno sredstvo na motorni pogon koje se koristi u suvozemnom, vodenom ili vazdušnom saobraćaju.

⁴¹ Mrvić Petrović (bel. 1), s. 231.

⁴² Lj. Lazarević, *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd 2011, s. 250.

⁴³ *Ibid*, s. 230.

Sud određuje trajanje ove kazne, a ona se izriče na vreme od jedne do tri godine, računajući od trenutka pravosnažnosti sudske odluke (član 53 stav 2 KZ). Kada je kazna oduzimanje vozačke dozvole izrečena kao sporedna uz kaznu zatvora, vreme provedeno u zatvoru ne uračunava se u vreme trajanja ove kazne. Dakle, u ovom slučaju, vreme protoka kazne oduzimanja vozačke dozvole započeće tek nakon izlaska osuđenog lica iz kaznenopopravne ustanove.

Ukoliko lice osuđeno na ovu kaznu upravlja motornim vozilom za vreme trajanja izrečene kazne, sud će ovu kaznu zameniti kaznom zatvora. Sud će to učiniti tako što će jednu godinu oduzimanja vozačke dozvole zameniti jednim mesecom zatvora.

Pored prethodno navedenih nedoumica kada je u pitanju ova kazna ostaje pitanje, da li se ona može izreći i stranom državljaninu, kao i da li se ona može izreći samo na pune godine ili se može izreći i na mesece i dane⁴⁴.

3.3. Uslovna osuda

Deo teorije krivičnog prava nalazi se na stanovištu da kazna lišenja slobode najbolje deluje u onim slučajevima kada se ne izvršava⁴⁵. Upravo neizvršavanje kazne zatvora od strane osuđenog, predstavlja jedan od ciljeva uslovne osude kao svojevrsne pogodbe između države koju predstavlja sud i učinioca krivičnog dela. Utvrđivanjem uslovne osude država sačinjava svojevrsnu pogodbu sa okrivljenim da neće izvršiti kaznu koju je već utvrdila prema učiniocu krivičnog dela, ukoliko se on pridržava svojih obaveza. Pored osnovne obaveze - da neće vršiti krivična dela u određenom vremenskom periodu, okrivljenom se može ustanoviti i obaveza da ispuni i druge obaveze koje su mu određene u toj pogodbi⁴⁶. Ukoliko se, pak, učinilac krivičnog dela ne pridržava tako određenih obaveza, dolazi do neispunjavanja uslova koji su pogodbom određeni i ta činjenica dovodi do realizacije već utvrđene kazne i zatvaranja okrivljenog⁴⁷. Dakle, utvrđivanjem uslovne osude prema učiniocu krivičnog dela, dolazi do odlaganja eventualnog izvršenja kazne zatvora koja je sudskom presudom već utvrđena.

U krivičnompravnom sistemu Republike Srbije, uslovna osuda ima status samostalne krivične sankcije i to mere upozorenja, a prema statističkim podacima predstavlja najčešće izricanu sankciju prema punoletnim učiniocima krivičnih dela.

Takođe, Krivičnim zakonikom (član 64 stav 2) posebno je istaknuto da pored opšte svrhe koje imaju sve krivične sankcije, a koju predstavlja zaštita društva od kriminaliteta putem suzbijanja društveno opasnih delatnosti, svrha uslovne osude je da se prema učiniocu lakšeg krivičnog dela ne primeni kazna kada se može očekivati da će upozorenje uz pretnju kaznom dovoljno uticati na učinioca da više ne vrši krivična dela. Tako je u odredbi člana koji se odnosi na uslove za izricanje uslovne osude⁴⁸ određeno da će sud prilikom odlučivanja o izricanju uslovne osude, voditi računa o svrsi uslovne osude posebno uzimajući u obzir ličnost učinioca, njegov raniji život, njegovo ponašanje posle izvršenog krivičnog dela, stepen krivice i druge okolnosti pod

⁴⁴ Mrvić Petrović (bel. 1), s. 232.

⁴⁵ M. Kostić, Alternativne sankcije u domaćem zakonodavstvu, *Međunarodna naučna konferencija "Funkcionisanje pravnog sistema Republike Srbije"*, Niš 2006, s. (461 i dalje) 472.

⁴⁶ Mrvić Petrović (bel. 1), s. 67.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Čl. 66 st. 4 KZ.

kojima je delo učinjeno. Dovodeći ovu odredbu u vezu sa svrhom izricanja uslovne osude, jasno je da cilj ove sankcije ne predstavljaju samo generalno preventivni ciljevi, kao i neizvršenje kazne zatvora od strane osuđenog, već ona ima prvenstveno za cilj specijalnu prevenciju koja je usmerena prema učiniocu⁴⁹. Prema učiniocu krivičnog dela se u ovom smislu vrši vaspitno-odgojni uticaj, a prognoza njegove efikasnosti zasniva se na oceni ličnosti učinioca i uverenju da se njegovo popravljanje može ostvariti i primenom ove sankcije⁵⁰.

Pored uslova koji se odnose na ličnost učinioca i njegov odnos prema učinjenom krivičnom delu, zakonodavac je predvideo i određena ograničenja u pogledu mogućnosti izricanja ove sankcije, a koja se tiču visine utvrđene kazne, zaprećene kazne i ranije osuđivanosti⁵¹. Naime, da bi sud mogao da izrekne uslovnu osudu potrebno je: 1) da je učiniocu utvrđena kazna u trajanju manjem od dve godine (ovo se odnosi na kaznu koju je sud utvrdio za izvršeno krivično delo, a ne na propisanu kaznu za to delo, osim izuzetaka koji se odnose na slučajeve koji se navode pod sledećom stavkom br. 2); 2) da nije reč o delu za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju od deset godina ili teža kazna; 3) da je proteklo više od pet godina od pravosnažnosti osude kojom je učiniocu izrečena kazna zatvora za umišljajno krivično delo.

Dakle, prilikom ocenjivanja suda da li je u određenom slučaju moguće izreći uslovnu osudu, on će morati da uzme u obzir sve okolnosti koje se tiču konkretnog krivičnog dela, kako one koje se odnose na učinioca i izvršenje krivičnog dela (da li je oštećeni u potpunosti obeštećen, visinu protivpravne imovinske koristi i sl. [...]), tako i one koje se tiču visine zaprećene kazne. Tek kada sve okolnosti sagleda u potpunosti, on će moći da proceni da li se konkretno delo može smatrati lakšim u smislu prethodno navedenih odredbi.

U vezi sa visinom utvrđene kazne, sud povređuje krivični zakon ako odlukom o uslovnoj osudi izrekne okrivljenom kaznu zatvora u trajanju od dve godine, sa rokom proveravanja od tri godine, jer se uslovna osuda može izreći samo kada je učiniocu utvrđena kazna zatvora u trajanju manjem od dve godine. Tako je u obrazloženju svoje odluke Apelacioni sud u Beogradu⁵² očiglednu dilemu nedovosmisleno otklonio: „Prvostepena presuda sadrži povrede krivičnog zakona iz člana 66 Krivičnog zakonika, na koje ovaj sud, kao drugostepeni, pazi po službenoj dužnosti. Naime, u žalbi javnog tužioca se ističe da je prvostepeni sud odlukom o uslovnoj osudi prekoračio ovlašćenje koje prvostepeni sud ima po zakonu, kada je okrivljenom izrekao kaznu zatvora u trajanju od dve godine sa rokom proveravanja od tri godine. Naime, u članu 66 stav 1 KZ, propisano je da se uslovna osuda može izreći kada je učiniocu utvrđena kazna zatvora u trajanju manjem od dve godine (koja je okrivljenom izrečena u trajanju od dve godine), što znači da se u konkretnom slučaju nije mogla izreći uslovna osuda, kao i to da su citirane odredbe KZ u prvostepenoj odluci pogrešno tumačene, pa samim tim i primenjene, na šta se u žalbi javnog tužioca osnovano i ukazuje. Dajući olakšavajućim i otežavajućim okolnostima koje je utvrdio prvostepeni sud adekvatan značaj, ovaj sud je okrivljenom izrekao uslovnu osudu kojom mu je utvrdio kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i deset meseci i istovremeno odredio da se ovako utvrđena kazna neće izvršiti ako okrivljeni za vreme od tri godine ne izvrši novo krivično delo.“

⁴⁹ Lazarević (bel. 42), s. 303.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Čopić (bel. 9), s. 18.

⁵² Presuda KŽ 1. 3803/2011 od 07. 11. 2011.

Kao što se može primetiti iz prethodno navedene sudske odluke, a u vezi sa članom 66 stav 1 KZ, sud prilikom izricanja uslovne osude ne izriče kaznu zatvora već je utvrđuje. Da li će do opozivanja uslovne osude i doći, pa samim tim i do njene zamene kaznom zatvora, zavisi od toga da li će osuđeni u toku vremena proveravanja izvršiti neko drugo krivično delo. Vreme proveravanja ne može biti kraće od jedne niti duže od pet godina, a počinje da se računa od dana pravosnažnosti presude. Pored toga, sud prilikom izricanja uslovne osude može učiniocu krivičnog dela odrediti i neke druge obaveze koje on mora ispuniti u određenom roku, a u slučaju čijeg neispunjenja će se kazna izvršiti. To mogu biti sledeće situacije: 1) ako osuđeni ne vrati imovinsku korist pribavljenu izvršenjem krivičnog dela; 2) ako ne naknadi štetu koju je prozrekovao krivičnim delom; 3) ako ne ispuni druge obaveze predviđene u krivičnopravnim odredbama. Određivanje ovih obaveza može biti posebno značajno za žrtvu krivičnog dela, te one moraju biti ispunjene prema svakom od oštećenih u odnosu na koga su određene. Tako je u presudi Okružnog suda u Beogradu⁵³, navedeno: “Ispunjeni su uslovi da se opozove uslovna osuda okrivljenom koji je ispunio obavezu i obeštetio jednog od oštećenih, ako to nije učinio i prema drugom oštećenom”.

Članovima 67, 68 i 69 KZ predviđeni su uslovi pod kojima dolazi do opozivanja uslovne osude, što u stvari predstavlja njenu zamenu kaznom zatvora. Do opozivanja uslovne osude može doći iz tri razloga: 1) ukoliko osuđeni u vreme proveravanja izvrši jedno ili više krivičnih dela za koja je izrečena kazna zatvora od dve godine ili u dužem trajanju; 2) ukoliko posle izricanja uslovne osude sud utvrdi da je osuđeni izvršio krivično delo pre nego što je uslovno osuđen i ako oceni da ne bi imalo osnova za izricanje uslovne osude da se znalo za to delo; 3) ukoliko je uslovnom osudom osuđenom određeno ispunjenje određene obaveze, a on tu obavezu ne ispuni u roku određenom u presudi, sud može u okviru roka proveravanja produžiti rok za ispunjenje te obaveze ili može opozvati uslovnu osudu i izreći kaznu utvrđenu u uslovnoj osudi.

Kada je reč o opozivanju uslovne osude zbog novog krivičnog dela, član 67 stav 2 KZ predviđa i fakultativno opozivanje uslovne osude ukoliko osuđeni izvrši jedno ili više krivičnih dela za koja mu je izrečena kazna do dve godine zatvora ili novčana kazna. Sud će u ovom slučaju odlučiti da li će opozvati uslovnu osudu ili ne, na osnovu svih okolnosti koje se odnose na učinjena krivična dela i učinioca, a posebno imajući u vidu srodnost učinjenih krivičnih dela, njihov značaj i pobude iz kojih su učinjena.

Uslovnu osudu je moguće opozvati i tokom vremena proveravanja. Međutim, s obzirom da osuđeni može u toku vremena proveravanja izvršiti krivično delo koje povlači opozivanje uslovne osude, a ukoliko se to presudom ustanovi tek nakon vremena proveravanja, u toj situaciji sud može opozvati uslovnu osudu i najkasnije u roku od godinu dana od kada je proteklo vreme proveravanja.

Utvrđivanje uslovne osude u velikoj meri nedvosmislen je pokazatelj da je reintegracija okrivljenih u zdrave životne tokove srpskog društva primarni cilj svih instanci sudske vlasti. Takođe, utvrđivanje ove sankcije u velikoj meri dovodi nas do zaključka da je resocijalizacija okrivljenog preuzela primat nad tradicionalnim kažnjavanjem.

⁵³ Presuda KŽ. 151/2003 od 31. 01. 2003.

3.4. Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom

Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom predstavlja modifikovani oblik klasičnog sistema uslovne osude, sa tom razlikom što se u ovom slučaju, učinilac kome je izrečena uslovna osuda, stavlja pod zaštitni nadzor za određeno vreme u toku vremena proveravanja⁵⁴. Primenom uslovne osude sa zaštitnim nadzorom s jedne strane okrivljeni ostaje na slobodi, dakle ne kida socijalne veze sa okruženjem, a kroz zaštitni nadzor preduzimaju se aktivne radnje kojima se osuđenom pružaju pomoć i zaštita. Takođe, istovremeno se nad njim sprovodi nadzor sa ciljem da ne učini novo krivično delo⁵⁵.

Međutim, uprkos dobroj nameri zakonodavca i značajnim potencijalima ove sankcije, od nje srpski pravni sistem, još uvek, nema praktične koristi. Iako je uslovna osuda za zaštitnim nadzorom prisutna u okviru našeg krivičnog sistema od 1976. godine, ona se veoma retko primenivala u sudskoj praksi, pa je bilo predloga i za njeno brisanje⁵⁶. “S druge strane, zbog prednosti da se obavezama određenim u okviru zaštitnog nadzora dodatno rehabilitacijski utiče na učinioca krivičnog dela, ova vrsta uslovne osude zadržana je i u postojećem Krivičnom zakoniku kao tipična alternativna krivična sankcija”⁵⁷. Ideja da se posebno organizovanim uticajem na uslovno osuđene i primenom određenih mera pomoći i nadzora utiče na tačno određenog učinioca krivičnog dela i to individualno propisanim tretmanom koji će odgovarati njegovoj ličnosti⁵⁸, treba shvatiti kao pokušaj krivičnog prava da se ono dodatno humanizuje i približi ličnosti učinioca krivičnog dela, kako u budućnosti više ne bi vršio krivična dela.

Uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom važeći KZ Republike Srbije reguliše članovima 71 – 76.

Sud se može opredeliti da učinioca krivičnog dela stavi pod zaštitni nadzor kada prilikom izricanja uslovne osude oceni da se s obzirom na njegovu ličnost, raniji život, držanje posle izvršenog krivičnog dela, a naročito s obzirom na njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela i okolnosti izvršenja dela, može očekivati da će se zaštitnim nadzorom potpunije ostvariti svrha uslovne osude⁵⁹. Sud u presudi kojom izriče uslovnu osudu određuje i mere zaštitnog nadzora, njihovo trajanje i način njihovog ispunjenja⁶⁰. Ipak, ukoliko osuđeni kome je izrečen zaštitni nadzor ne ispunjava obaveze koje mu je sud odredio, on može odlukom suda biti opomenut, mogu mu se ranije izrečene obaveze zameniti drugim ili produžiti trajanje zaštitnog nadzora. Uslovna osuda se u ovom slučaju može čak i opozvati. Međutim, ukoliko sud u toku trajanja zaštitnog nadzora utvrdi da je ispunjena svrha ove mere, on zaštitni nadzor može ukinuti i pre isteka određenog vremena⁶¹.

Sadržina zaštitnog nadzora propisana je članom 73 KZ i može obuhvatiti jednu ili više od sledećih obaveza:

⁵⁴ Čl. 71 st. 1 KZ.

⁵⁵ Čopić (bel. 9), s. 18.

⁵⁶ Lazarević (bel. 42), s. 315.

⁵⁷ Mrvić Petrović (bel. 1), s. 244.

⁵⁸ Bojović, Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom (čl. 71 KZ) i mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana, *Bilten sudske prakse Apelacionog suda u Kragujevcu*, Kragujevac 2/2011, s. (47 i dalje) 47.

⁵⁹ Čl. 72 st. 1 KZ.

⁶⁰ *Ibid.*, st. 2.

⁶¹ Čl. 72 st. 3 i 4 KZ.

- 1) javljanje organu nadležnom za izvršenje zaštitnog nadzora u rokovima koje taj organ odredi;
- 2) osposobljavanje učinioca za određeno zanimanje;
- 3) prihvatanje zaposlenja koje odgovara sposobnostima učinioca;
- 4) ispunjavanje obaveza izdržavanja porodice, čuvanja i vaspitavanja dece i drugih porodičnih obaveza;
- 5) uzdržavanje od posećivanja određenih mesta, lokala ili priredbi, ako to može biti prilika ili podsticaj za ponovno vršenje krivičnih dela;
- 6) blagovremeno obaveštavanje o promeni mesta boravka, adrese ili radnog mesta;
- 7) uzdržavanje od upotrebe droge ili alkoholnih pića;
- 8) lečenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi;
- 9) posećivanje određenih profesionalnih i drugih savetovališta ili ustanova i postupanje po njihovim uputstvima;
- 10) otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela.

Prilikom izbora prethodno navedenih obaveza i određivanja njihovog trajanja, sud će naročito uzeti u obzir godine života učinioca, njegovo zdravstveno stanje, sklonosti i navike, pobude iz kojih je izvršio krivično delo, držanje posle izvršenog krivičnog dela, raniji život, lične i porodične prilike, uslove za ispunjenje naloženih obaveza, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinoca, a od značaja su za izbor mera zaštitnog nadzora i njihovo trajanje (član 74 KZ). Okrivljenom koji je izvršio krivično delo nasilje u porodici, sud je utvrdio uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom. Presudom⁶² je sud odredio da će nasilnik biti pod zaštitnim nadzorom za vreme jedne godine i to tako što će posećivati savetovališta ili ustanove specijalizovane za pružanje pomoći u porodičnim stvarima. Sud nije propustio priliku da istakne da će uslovna osuda biti opozvana i utvrđena kazna zatvora izvršena, ukoliko okrivljeni ne bude postupao po utvrđenim obavezama⁶³.

Iz prethodno navedenih zakonskih odredaba nesumnjivo proizilazi da je cilj uslovne osude sa zaštitnim nadzorom aktivno uticanje na učinoca krivičnog dela kako bi se sprečilo da ih on nadalje vrši. Često bi u smislu što potpunijeg i efikasnijeg ostvarivanja ovog cilja bilo dobro kombinovati ovu sankciju i odgovarajuće mere bezbednosti.

Nastojanje nadležnih organa da donošenjem Pravilnika o izvršenju uslovne osude sa zaštitnim nadzorom⁶⁴ podspeše i olakšaju primenu ove sankcije, nije doprinelo njenoj značajnijoj primeni u praksi. Međutim, sve veća dostupnost zaštitnog nadzora inicirana intenzivnom primenom instituta kućnog zatvora sa zaštitnim nadzorom, ostavlja prostor da se i ova sankcija, ubuduće, primenjuje u većem obimu.

3.5. Uslovni otpust

Uslovni otpust je opšti institut predviđen krivičnim zakonodavstvom, koji omogućava osuđenima, odnosno licima koja su na izdržavanju kazne zatvora, da skrate njeno trajanje.

⁶² Kojom je utvrđena kazna zatvora u trajanju od 10 meseci i istovremeno određeno da se utvrđena kazna neće izvršiti ukoliko okrivljeni u roku od 3 godine od dana pravnosnažnosti ne izvrši novo krivično delo.

⁶³ Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu 26K 506/12 od 05. 10. 2012.

⁶⁴ *Sl. gl. RS* 20/2008.

Primenom uslovnog otpusta postiže se skraćenje kazne zatvora, dok konačni ishod u pogledu trajanja izdržane kazne zavisi najviše od kasnijeg ponašanja osuđenog koji je uslovno pušten na slobodu⁶⁵. Tendencija savremenog društva je da rastereti ustanove za izvršenje kazne zatvora, te da pojača primenu instituta uslovnog otpusta, a sve u cilju uticaja na osuđene i svojevrnog podsticaja njihovog dobrog vladanja i nevršenja krivičnih dela.

Uočivši potrebu za rasterećivanjem zatvorskih kapaciteta, Vlada Republike Srbije je 22. jula 2010. usvojila Strategiju za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji u periodu od 2010. do 2015. godine⁶⁶. U tom dokumentu se, kao jedan od uslova koji pogoduje brojnosti tzv. "zatvorske populacije", navodi nedovoljno korišćenje instituta uslovnog otpusta, te se konstatuje da broj uslovno otpuštenih opada u nekoliko poslednjih godina, tako da je u 2005. godini iznosio 38,59% od ukupnog broja otpuštenih lica sa izdržavanja kazne, da bi u 2009. godini opao na 19,83%. U 2012. godini, broj uslovno otpuštenih iznosio je 8,14% od ukupnog broja otpuštenih lica sa izdržavanja kazne, a u 2013. godini i 16,25%⁶⁷. Takođe, treba napomenuti i da je Republika Srbija imala konstantan rast zatvorske populacije - od 6238 zatvorenika 2002. godine do 11094 zatvorenika 2011. godine, a da je na dan 31. decembra 2012. godine brojno stanje zatvorenika smanjeno na 10.226 lica, čime su doprinele upravo odredbe o uslovnom otpustu, predviđene izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2012. godine⁶⁸.

Uslovni otpust je predviđen članovima 46 i 47 KZ. Na prvi pogled može se uočiti da ove zakonske odredbe upućuju na dva osnovna sistema uslovnog otpusta, a u zavisnosti od vrste krivičnog dela zbog kojeg je lice osuđeno na kaznu zatvora. Naime, član 46 stav 1 KZ predviđa tzv. obavezni uslovni otpust, naspram stava 2 istog člana, gde se predviđa fakultativni uslovni otpust.

Obavezni uslovni otpust za osuđenog predviđa kumulativno ispunjenje dva uslova - da je izdržao najmanje dve trećine kazne i da se za vreme izdržavanja kazne tako popravio da se sa osnovom može očekivati da više neće vršiti krivična dela, tj. da je u odnosu na njega postignuta svrha kažnjavanja. U praksi je teško utvrditi da li se osuđenik popravio, jer nekada ni izuzetno dobro vladanje osuđenih lica za vreme izdržavanja kazne zatvora ne mora značiti i njihovo popravljanje. Zbog toga Zakon u istom stavu navodi da će se pri oceni da li će se osuđeni uslovno otpustiti uzeti u obzir: njegovo vladanje za vreme izdržavanja kazne; izvršavanje radnih obaveza s obzirom na njegovu radnu sposobnost; druge okolnosti koje pokazuju da je u odnosu na njega postignuta svrha kažnjavanja, a naročito je bitna odredba kojom se zabranjuje uslovni otpust osuđenog koji je tokom izdržavanja kazne dva puta disciplinski kažnjavan i kome su oduzete dodeljene pogodnosti.

Fakultativni uslovni otpust takođe zahteva ispunjenje svih uslova kao i za obavezni uslovni otpust ali zbog same prirode učinjenog krivičnog dela zbog koga lice izdržava kaznu zatvora predstavlja samo mogućnost, a ne i pravilo za odobravanje uslovnog otpusta. U pitanju su takva krivična dela i situacije koje iziskuju restriktivniji pristup prilikom davanja uslovnog otpusta:

⁶⁵ Mrvić Petrović (bel. 1), s. 236.

⁶⁶ Sl. gl. RS 53/2010 i 65/2011.

⁶⁷ Godišnji izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2013. godinu, dostupno na: http://www.uiks.mpravde.gov.rs/images/Godisnji_izvestaj_UIKS-a_za_2013.pdf, očitavanje 19. 07. 2016.

⁶⁸ Sl. glasnik RS 121/2012 i Godišnji izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2012. godinu, dostupno na: http://www.uiks.mpravde.gov.rs/images/UKKS_izvestaj_2012.pdf, očitavanje 19. 07. 2016.

najteža krivična dela - za koja je izrečena kazna zatvora od 30 do 40 godina; krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom; krivična dela protiv polne slobode; krivično delo nasilje u porodici; krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga; krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije; krivično delo primanje mita; krivično delo davanje mita. Takođe, fakultativni uslovni otpust predviđen je i u slučaju da je lice osuđeno od strane nadležnih sudova, odnosno njihovih posebnih odeljenja u postupcima u skladu s nadležnošću određenom Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih teških krivičnih dela. Takođe, uslovni otpust je fakultativan i onda kada se radi o licu koje je više od tri puta pravnosnažno osuđeno na kaznu zatvora, a nije izvršeno brisanje ili ne postoje uslovi za brisanje neke od osuda.

Interesantno je istaći da pravo na uslovni otpust ima i osuđeni koji izdržava kaznu zatvora u prostorijama u kojima stanuje (kućni zatvor). Tako je Apelacioni sud u Beogradu “našao da je proces resocijalizacije osuđenog okončan i da se osnovano može očekivati da će se on na slobodi dobro vladati, te da do isteka vremena za koje je kazna izrečena neće učiniti novo krivično delo, odnosno da su ispunjeni uslovi da se uslovno otpusti sa izdržavanja kazne zatvora na koju je osuđen, a koju izdržava u prostorijama u kojima stanuje”⁶⁹.

Član 47 KZ reguliše opozivanje uslovnog otpusta. Predviđeno je obavezno opozivanje uslovnog otpusta ako osuđeni za vreme dok je na uslovnom otpustu učini jedno ili više krivičnih dela za koja je izrečena kazna zatvora preko jedne godine i, fakultativno, kada je izrečena kazna zatvora do jedne godine. Opoziv je takođe fakultativan onda kada uslovno otpušteni ne ispuni obaveze koje su mu naložene u odluci o uslovnom otpustu.

O molbi osuđenog za puštanje na uslovni otpust odlučuje sud na osnovu izveštaja koji dostavlja Kazneno-popravni zavod i mišljenja nadležnog tužioca. Postojale su dileme oko toga da li prilikom odlučivanja o uslovnom otpustu treba procenjivati i generalnu prevenciju kao svrhu kažnjavanja. Deo teorije je smatra da je uslovni otpust mera specijalno-preventivnog karaktera, tako da bi pitanje ostvarivanja generalne prevencije prilikom odlučivanja o uslovnom otpustu, trebalo da bude irelevantno⁷⁰.

3.6. Kućni zatvor

Kućni zatvor⁷¹, kao krivična sankcija koja predstavlja svojevrstu nadgradnju krivične sankcije zatvora, postaje sve popularnija i rasprostranjenija mera u srpskom pravnom sistemu. Uprkos oskudnoj regulativi u vidu člana 45 stav 5 KZ⁷², ona danas postepeno preuzima primat nad ostalim “tradicionalnim” alternativnim sankcijama. Njena sve šira primena doprinela je

⁶⁹ Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž. 2 br. 985/15 od 20. 05. 2015. i rešenje Osnovnog suda u Pančevu Kuo. br. 22/15 od 28. 04. 2015.

⁷⁰ Z. Stojanović, Predgovor, *Krivični zakonik: prema stanju zakonodavstva od 18. oktobra 2014. godine*, Beograd 2015, s. (8 i dalje) 12.

⁷¹ U srpsko zakonodavstvo institut kućnog zatvora uveden je Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (Sl. gl. RS 72/2009) tokom 2009. kao nastavak odredaba čl. 45 Krivičnog zakonika (Sl. gl. RS 85/2005, 88/2005 - ispr, 107/2005 - ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014) koje regulišu kaznu zatvora.

⁷² Čl. 45 st. 5, 6 i 7 KZ.

zakonodavčevom pogledu u budućnost, te novim predlozima izmene materijalnog zakonodavstva, kojima bi se otvorio veći prostor za njenu dalju primenu⁷³.

Krivični zakonik predviđa da se sankcija kućnog zatvora može izreći učiniocu krivičnog dela kome sud izrekne kaznu zatvora do jedne godine, kome može istovremeno odrediti da će se ona izvršiti tako što će je osuđeni izdržavati u prostorijama u kojima stanuje, ukoliko se s obzirom na ličnost učinioca, njegov raniji život, njegovo držanje posle učinjenog dela, stepen krivice i druge okolnosti pod kojima je delo učinio, može očekivati da će se i na taj način ostvariti svrha kažnjavanja⁷⁴. Vidimo da pored okolnosti koje se tiču okrivljenog i krivičnog dela, postoji i objektivni uslov – da izrečena kazna zatvora nije duža od godine dana. Kako pozitivnim pravom nije postavljen okvir gornje granice zaprećene kazne zatvora za koju je moguće izreći ovu alternativnu sankciju, praksa je raznovrsna u pogledu krivičnih dela za koje se izriče kazna kućnog zatvora. Praksa beleži slučajeve izricanja kazne kućnog zatvora i za najteža krivična dela (na osnovnom nivou, gde je kazna zatvora zaprećena do 10 godina) poput razbojništva, teških krađa, kvalifikovanih oblika nasilja u porodici i sl.

Kada odlučuje da li je celishodno primeniti sankciju kućnog zatvora, sud se prevashodno obazire na svrhu kojoj kazna služi. Prilikom odlučivanja o zahtevu osuđenog da kaznu zatvora izdržava bez napuštanja prostorija u kojima stanuje, sud je okolnost da se radi o povratniku, koji je već osuđivan na kaznu zatvora za istovrsno krivično delo, uzeo kao okolnost koja upućuje na zaključak da svrha kažnjavanja, u vidu uticanja na okrivljenog da ubuduće ne čini krivična dela, može biti ostvarena samo izvršenjem kazne zatvora u kazneno-popravnog zavodu⁷⁵. U nastavku odluke, Sud je odluku obrazložio time da se “svrha kažnjavanja, propisana članom 42 Krivičnog zakonika može postići samo tako što će osuđeni biti upućen u ustanovu za izdržavanje kazne zatvora, gde će, uz pomoć stručnih lica i tretmana nad njim, promeniti svoje navike i sklonosti, tako da po izlasku iz zatvora više ne vrši krivična dela”⁷⁶. Prepreka za izricanje kazne kućnog zatvora bio je i raniji život okrivljenog - višestrukog povratnika u vršenju raznovrsnih krivičnih dela (u vremenskom periodu od 2002. do 2009. godine pet puta osuđivan pravnosnažnim presudama). Takve okolnosti “ne ukazuju na to da se svrha kažnjavanja može ostvariti i pri izdržavanju kazne zatvora u kućnim uslovima, jer je potrebno na osuđenog primeniti odgovarajuće programe postupanja tokom izdržavanja kazne zatvora u zavodskoj ustanovi kako bi usvojio društveno prihvatljive vrednosti i kako ubuduće ne bi vršio krivična dela”⁷⁷.

Takođe, Apelacioni sud⁷⁸ je svojevremeno potvrdio odluku prvostepene instance prilikom negativnog odlučivanja o predlogu osuđenog da mu se efektivna kazna zatvora zameni kaznom kućnog zatvora. Naime, žalbeni sud je našao da ranija kažnjivost okrivljenog kome je izrečena uslovna osuda, uzimajući u obzir stepen krivice na strani okrivljenog, te stepen povrede zaštićenog dobra, a posebno na okolnosti koje se tiču ličnosti osuđenog u sveukupnosti ukazuju

⁷³ Naime, „Nacrtom Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika“, „Kazna kućnog zatvora“ je predviđena posebnim čl. 45a. Takođe, stavom 1 ovog člana predviđeno je otklanjanje možda i najvažnijeg nedostatka pozitivnog prava; predviđeno je da se kazna kućnog zatvora može izreći za krivična dela za koja je propisan zatvor do 8 godina. Stavom 3 predmetnog člana udvostručeno je trajanje najduže kazne kućnog zatvora – do dve godine, dostupno na: <http://mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, očitavanje 22. 07. 2016.

⁷⁴ Čl. 45 st. 5 KZ.

⁷⁵ Rešenje Višeg suda u Nišu, Su. 12/2012 od 12. 9. 2012.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu, Su. 169/2013 od 27. 12. 2013.

⁷⁸ Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Su. X 53/2013 od 24. 04. 2013.

da nisu ispunjeni uslovi za izricanje ove alternativne sankcije. Sud je navedeni zaključak izveo i zbog toga jer je u konkretnom slučaju jedinstvena kazna zatvora izrečena tako što je prethodno opozvana izrečena uslovna osuda zbog istovrsnog krivičnog dela.

Uprkos formalnoj ispunjenosti uslova za izricanje sankcije kućnog zatvora, sud poseduje diskreciono pravo da odluči da li su ispunjeni “suštinski” uslovi za ovu sankciju. U slučaju kada je okrivljeni “teško bolesna osoba, koji je preživeo dva srčana infarkta i izliv krvi u mozgu, ukoliko se sam stara o majci koja je stara 87 godina, a njen život i izdržavanje zavise od prisustva okrivljenog u njegovoj porodičnoj kući, da se pored primanja invalidske penzije bavi i zemljoradnjom...” ocenjeno je, od strane suda, da su opravdane okolnosti da se kazna zatvora izvrši u prostorijama u kojima isti stanuje⁷⁹.

Šira primena, a time i značaj ovog instituta omogućena je odlukom najviših pravosudnih instanci srpskog pravnog sistema, kojima je potvrđeno da strani državljanin koji ima prijavljeno boravište na teritoriji Republike Srbije, može izdržavati kaznu zatvora u kućnim uslovima⁸⁰.

Da je kazna kućnog zatvora zaista kazna, a ne nagrada ili privilegija povlašćenih, kako se u početku primene ove sankcije smatralo u široj javnosti, kojom se, dakle, okrivljeni lišava slobode, nedvosmisleno se uočava iz propisa predviđenog stavom 6 člana. Predmetnim stavom, između ostalog, osuđenom je zaprećeno da ukoliko jednom u trajanju preko šest časova ili dva puta u trajanju do šest časova samovoljno napusti prostorije u kojima stanuje, da će sud odrediti da ostatak kazne zatvora izdrži u zavodu za izvršenje kazne zatvora. Prilikom određivanja kazne kućnog zatvora, sud će okrivljenom izreći kaznu zatvora bez elektronskog nadzora ili sa elektronskim nadzorom. Određivanje elektronskog nadzora od strane suda podrazumeva određenu pripremu i uslove, čije neispunjavanje ili nemogućnost njihovog ispunjavanja, onemogućava izricanje ove sankcije⁸¹.

Na sve veću primenu ove sankcije jasno ukazuju statistički podaci⁸² “realizovanih kazni kućnog zatvora i pritvora sa i bez elektronskog nadzora”. Gledano od 2011. godine kada je kućni zatvor (sa elektronskim nadzorom i bez elektronskog nadzora) izrečen u svega 88 slučajeva, u 2015. godini je izrečen u 1214 slučajeva. U tom periodu rast krivulje na skali izrečenih kućnih zatvora u Republici Srbiji je gotovo konstantan⁸³.

⁷⁹ Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Kž. 1 1029/2011(3) od 07. 04. 2011.

⁸⁰ Zaključak sa sednice Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda održane 14. 11. 2014, na kojoj su dati odgovori na sporna pravna pitanja nižestepenih sudova.

⁸¹ Uslovi za izricanje kazne kućnog zatvora sa zaštitnim nadzorom variraju od sudije do sudije. Nezvanični zahtevi sudije za prethodni postupak Trećeg osnovnog suda u Beogradu, kada je posredi izricanje mere kućnog zatvora sa elektronskim nadzorom su da okrivljeni ima prijavljeno prebivalište na adresi na kojoj bi izdržavao kaznu zatvora, da priloži dokaz da li je okrivljeni vlasnik stana i da li se vlasnik stana u kome bi izdržavao kaznu saglasio da okrivljeni u njegovom stanu izdržava kaznu. Pored navedenih uslova, za izricanje ove sankcije potrebno je da u stanu u kome se izvršava kazna okrivljeni ima fiksni telefon operatera “Telekom Srbija”, kao i da dostavi dokaz da je izmirio račun za struju za poslednji mesec. Za izricanje kućnog zatvora bez zaštitnog nadzora, poslednje dve stavke (fiksni telefon operatera “Telekom Srbija” i plaćeni račun za struju) nisu potrebni.

⁸² Prikupljeni na dan 22. 05. 2016. u Ministarstvu Pravde, Odeljenje za tretman alternativnih sankcija.

⁸³ Tako je, prema statistici Ministarstva pravde, Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, Odeljenja za tretman i izvršenje alternativnih sankcija, zabeleženo da je 2012. godine kućni zatvor izrečen u 678 slučajeva, 2013. godine u 725 slučajeva, 2014. godine u 689 slučajeva, 2015. godine u 1214. slučajeva, dok je u 2016. godini do juna meseca kućni zatvor izrečen u 730 slučajeva.

4. Diverzione fome postupanja

4.1. Načelo oportuniteta kod punoletnih lica

Načelo oportuniteta, u srpskoj teoriji i praksi poznato i kao odlaganje krivičnog gonjenja je institut krivičnog procesnog prava predviđen članom 283 ZKP⁸⁴. Institut omogućava nadležnom javnom tužiocu da proceni da li može za pojedina krivična dela, koja ispunjavaju zakonske uslove i uslove celishodnosti, okončati krivični postupak prema osumnjičenom nalaganjem određenih mera predviđenih članom 283 ZKP. Ukoliko ne okonča postupak na željeni način (eventualnim nepostupanjem okrivljenog po naredbi javnog tužioca) on će nastaviti krivično gonjenje protiv okrivljenog.

Javni tužilac najpre ispituje činjenično stanje izvršenog krivičnog dela. Ovaj parametar, u nedostatku zakonske regulative, možemo utvrditi pomoću odredbe člana 54 KZ koja sadrži opšta pravila o odmeravanju kazne. Prilikom utvrđivanja činjeničnog stanja utvrđuje se stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povredu zaštićenog dobra i sl. Kada ustanovi ove elemente, javni tužilac će proceniti da li je celishodno primenjivati ovo načelo ili je potrebno protiv osumnjičenog voditi postupak u skladu sa materijalnim zakonom.

Nakon što je utvrđeno da je oportuno odložiti krivično gonjenje na osnovu prvog uslova, ispituje se ličnost učinioca. Suština oportuniteta ne odudara od svrhe drugih (alternativnih) sankcija. Ispitujući ličnost okrivljenog, utvrđuje se da li se eventualnim odlaganjem krivičnog gonjenja u odnosu na krivično delo koje je učinilac izvršio, može uticati na okrivljenog tako da u budućnosti ne vrši krivična dela. Ukoliko iz parametara koji se odnose na ličnost učinioca proizilazi da bi on i u budućnosti mogao da vrši krivična dela – javni tužilac će nastaviti krivično gonjenje. Ličnost izvršioca se utvrđuje objektivnim merilima. Najpre, javni tužilac pribavlja izveštaj iz kaznene evidencije o ranijoj osuđivanosti osumnjičenog. Ukoliko je osumnjičeni neosuđivan – postoje realni izgledi da se prema njemu odloži krivično gonjenje. Takođe, ukoliko je osumnjičeni osuđivan, ali ne za istovrsna krivična dela, takođe postoje izgledi za primenu oportuniteta. Ukoliko je osumnjičeni osuđivan za istovrsna krivična dela, primena instituta oportuniteta nije moguća.

Ipak, novije tendencije u primeni oportuniteta, naklonjene sve široj primeni oportuniteta, trpe izmene kada je u pitanju poslednji parametar. Naime, za pojedina krivična dela, kao što su Nedavanje izdržavanja (član 195 KZ) ili Neovlašćeno držanje opojnih droga (član 246a KZ) nadležne instance pokazuju svojevrsnu trpeljivost kada je reč o povratnicima. U praksi se okrivljenima koji se terete za ova krivična dela nudi mogućnost rešavanja slučaja (ponovnom) primenom instituta oportuniteta. Verujemo da će u cilju rasterećivanja pravnog sistema, granice primene oportuniteta još biti pomerane.

U cilju utvrđivanja ličnosti učinioca, javni tužilac će pribaviti i izveštaj od nadležnog prekršajnog suda. Eventualna prekršajna osuđivanost osumnjičenog može kompletirati sliku o njemu i u zavisnosti od sadržaja izveštaja prekršajnog suda uticati na odluku javnog tužioca. Npr. ukoliko je neko lice osumnjičeno za izvršenje krivičnog dela Ugrožavanje javnog saobraćaja iz člana 289 KZ, a izveštaj iz njegove prekršajne evidencije sadrži raznovrsne saobraćajne prekršaje, bez obzira na njegovu raniju krivičnu neosuđivanost ili osuđivanost za krivična dela koja nisu iz iste grupacije krivičnih dela, s obzirom na očiglednu sklonost ka nemaru u saobraćaju, osumnjičeni,

⁸⁴ Sl. gl. RS 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 45/2013 i 55/2014.

u načelu, nije podoban za primenu ovog instituta. Takođe, prekršajna kažnjivost za prekršaje iz Zakona o javnom redu i miru⁸⁵ mogu ukazati da je lice sklono agresivnom ponašanju, te da (u slučaju izvršenja pojedinih krivičnih dela protiv života i tela ili javnog reda i mira i sl) prema njemu ne treba primenjivati oportunitet.

Poslednji aspekt koji nam ukazuje na ličnost učinioca je izveštaj koji javni tužilac pribavlja od Republičkog javnog tužioca (RJT). RJT vodi centralnu evidenciju primene svih izvršenih oportuniteta na prostoru Srbije, te na zahtev nadležnog javnog tužilaštva dostavlja izveštaj o tome da li je prema nekom licu ranije odlagano krivično gonjenje, te ukoliko jeste – od strane kojeg tužilaštva i za koje krivično delo je odbačena krivična prijava. Ukoliko je prema osumnjičenom primenjen oportunitet za krivično delo koje je nakon odbacivanja krivične prijave ponovo izvršio, isti neće moći da izbegne gonjenje za novo krivično delo, odnosno njegova krivica će biti dokazivana od strane javnog tužioca na glavnom pretresu.

Od trenutka implementacije ovog načela u srpski pravni sistem⁸⁶ primetan je trend kako proširivanja mogućnosti za primenu načela, tako i konstantno povećanje broja predmeta koji se okončavaju na ovaj način⁸⁷.

Javni tužilac okrivljenom koji je izvršio krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora do 5 godina, može naložiti da otkloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela ili da naknadi pričinjenu štetu, da uplati određena novčana sredstva u humanitarne ili druge javne svrhe, obavi određeni društveno-koristan ili humanitarni rad, ispuni obaveze izdržavanja, da se podvrgne odvikavanju od alkohola i opojnih droga, psihosocijalnom tretmanu radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja ili da izvrši obavezu ustanovljenu pravnosnažnom odlukom suda, odnosno da poštuje ograničenje utvrđeno pravnosnažnom sudskom odlukom⁸⁸.

Ukoliko okrivljeni, pak, prihvati naložene mere i postupi po njima u roku koji ne može da bude duži od godine dana, javni tužilac će doneti rešenje o odbačaju krivične prijave. O predmetnom rešenju javni tužilac će obavestiti oštećenog, koji neće shodno članu 51 stav 2 ZKP imati pravo da podnese prigovor na takvu odluku tužioca neposredno višem javnom tužiocu, kao što inače ima pravo u drugim slučajevima odbacivanja krivične prijave.

Iako je načelo oportuniteta institut koji je napravio tektonske poremećaje u koncepciji krivičnog prava i u značajnoj meri uzdrmao neprikosnovenog suverena – načelo legaliteta, omaškom zakonodavca ili, pak, njegovom namerom, njegov domet je poslednjim izmenama ZKP sužen. Naime, stav 3 predmetnog člana predviđeno je da će javni tužilac *odbaciti krivičnu prijavu* ukoliko se postupi po naredbi za odlaganje gonjenja. Ovakva formulacija onemogućava primenu instituta oportuniteta nakon podizanja optužnog akta. U tom momentu više nije moguće okončati postupak rešenjem o odbacivanju krivične prijave, već eventualnim odustankom od krivičnog gonjenja, koji se ne okončava u formi rešenja. Podsetićemo da je prethodni ZKP⁸⁹ (...) članom 236 stav 6 predvideo da “Javni tužilac može, uz saglasnost suda pred kojim se vodi glavni

⁸⁵ Sl. gl. RS 6/2016.

⁸⁶ Izmenama Zakonika o krivičnom postupku iz 2002. godine, Sl. l. SRJ 68/2002.

⁸⁷ Najbolji pokazatelj rastućeg trenda su sredstva koja su prikupljena primenom načela oportuniteta u proteklom periodu. Vlada Republike Srbije je raspisala javni konkurs 2016. godine za raspodelu sredstava prikupljenih po osnovu oportuniteta, u iznosu od čak 2,8 miliona evra, dostupno na: <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/140316/140316-vest7.html>, očitavanje 26. 07. 2016.

⁸⁸ Čl. 283 st. 1 ZKP.

⁸⁹ Sl. gl. RS 58/2004, 85/2005, 115/2005, 49/2007, 20/2009 i 72/2009.

pretres, do završetka glavnog pretresa za krivično delo za koje je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, odustati od krivičnog gonjenja, ako osumnjičeni ispuni jednu ili više mera iz stava 1 ovog člana”. Postavlja se pitanje “racija” zakonodavca da prepolovi domete načela i da ga ograniči samo na fazu krivičnog postupka do podizanja optužnog akta. Ovo pitanje ističemo posebno s obzirom na nastojanje srpskog pravnog sistema, da oportunitetom i sporazumom o priznanju krivičnog dela, okončaju što veći broj predmeta već pri njihovim začecima i sa što manje izdataka.

Činjenica da su navedene mere koje naredbom o odlaganju krivičnog gonjenja nalaže javni tužilac okrivljenom, svojevrsna sankcija (uprkos naknadnom odbacivanju krivične prijave, ukoliko okrivljeni postupi na dogovoreni način), oportunitet predstavlja važan oblik alternative krivičnim sankcijama i to iz više razloga.

Na prvom mestu, društvo iskazuje prekor okrivljenom, ali tako da sačuva njegov socijalni integritet. Resocijalizacija je preuzela primat penalnom karakteru. Sve snage društva usmerene su na to da okrivljenog vrata u normalne tokove. Oportunitet nastoji da okrivljenom omogući da okonča krivičnopravnu stvar tako što će otkloniti štetu koju je učinio (naknadi štetu, ispuni obaveze izdržavanja), pristupiti korekcijama svojih navika (odvikavanje od navika alkoholizma, narkomanije, nasilničkog ponašanja), ali i pokazati spremnost da društvo prihvati kao mentora u tom procesu (obavljanje društvenokorisnog i humanitarnog rada).

Takođe, rešavanjem krivičnog postupka oportunitetom, nisu zanemareni interesi ni njegova preostala dva stuba – oštećenog i države. Oštećeni u određenim slučajevima može da ostvari satisfakciju već u prvom koraku. Naredbom o odlaganju krivičnog gonjenja može da bude naloženo okrivljenom da nadoknadi štetu oštećenom, plati zaostale obaveze izdržavanja ili poštuje ograničenja utvrđena pravnosnažnom sudskom odlukom. Međutim, za oštećenog je u praksi daleko važnije to što se nadoknada štete koja se ostvaruje u parničnom postupku, kao po pravilu “vezuje” za okončanje krivičnog postupka, te oštećeni, iako je krivična prijava odbačena, ima povoljnu poziciju. Povoljna pozicija oštećenog proizilazi iz činjenice da u redovnom krivičnom postupku mogu proteći godine, ako ne i decenija dok presuda ne postane pravnosnažna. Za to vreme naknada štete koja se ostvaruje u parnici, može da bude prolongirana u nedogled. S druge strane, okončanjem postupka oportunitetom, oštećeni neće imati taj period čekanja, već će se odbačaj krivične prijave tretirati kao povoljnost za oštećenog, a nepovoljnost za okrivljenog, koji će zbog prihvata oportuniteta biti izložen i pritisku eventualne naknade štete u parničnom postupku.

Na kraju, država ima višestruku korist primenom instituta oportuniteta. Na prvom mestu se rasterećuje velikog broja bagatelnijih krivičnih dela⁹⁰ koja ne mora da preduzima u redovnom

⁹⁰ Ovo rezonovanje, iako teorijski sporno, treba uzeti sa velikom rezervom. Činjenica da je prag za primenu instituta oportuniteta podignut na krivična dela za koja se može izreći kazna do čak 5 godina zatvora, te da se usled velike primene mnoga ograničenja iz obaveznih uputstava najviših tužilačkih instanci relativiziraju, kada je u pitanju ocena celishodnosti za primenu ovog instituta, dovodi u pitanje bagatelnost krivičnih dela koja se okončavaju na ovaj način. Takođe, imamo primere iz razvijenih pravnih sistema, poput Nemačkog, gde “načelo oportuniteta, ipak, s obzirom na široke zakonske mogućnosti primene i prisutnosti u praksi, sve više gubi na karakteru izuzetka, o čemu najviše svedoči činjenica da se u preko 25% svih krivičnih slučajeva primenjuje ovo načelo, a kod krivičnih dela iz korpusa ‘lakšeg i sitnog kriminaliteta’ koji se u nemačkom pravu označavaju prestupima, pomenuti procenat se kreće i preko 50%”, usp. S. Bejatović, Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja u nemačkom krivičnom procesnom pravu, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd 1/2009, s. 20.

postupku, te time ima više vremena da se adekvatno bavi gonjenjem krivičnih dela veće društvene opasnosti. Uštede sredstava koje se ostvaruju na ovaj način su velike, a još veći značaj ogleda se u tome što se posecanjem šume (bagatelnijih krivičnih dela) jasno uočava drvo (teška i značajna krivična dela) na koje pravni sistem treba da se ustremi svim snagama i kojim će, rasterećen, imati priliku da se bavi.

Jedno od pitanja koja se često postavlja kada je posredi primena načela oportuniteta je opravdanost instituta. Prigovor koji se upućuje odnosi se na selektivnu pravdu; čini se da je dovoljno jednog osumnjičenog prema kome bi mogao da se primeni ovaj institut – goniti po redovnom postupku, pa da se ostvare prognoze protivnika oportuniteta o selektivnoj pravdi. Zbog nesavršenosti sistema i neujednačenog postupanja nadležnih organa (ali i nedostatka lucidnosti odbrane da inicira primenu oportuniteta), jasno je da će mnogi okrivljeni protiv kojih kojih bi mogla da bude odbačena krivična prijava po osnovu primene oportuniteta, biti krivično gonjeni i osuđeni.

Očigledno je da se napred navedni princip nejednakosti građana u postupku pred krivičnim sudovima u apsolutnom smislu ne može izbeći. Međutim, suština oportuniteta, koja se ogleda u racionalizaciji pravosuđa, sprečavanju vođenja krivičnih postupaka za krivična dela sasvim malog značaja (gde se krivične prijave ne mogu odbaciti po članu 18 KZ) ovo načelo, uprkos iznetoj primedbi, se ne udaljava od pravde i pravičnosti.

4.2. *Izmirenje privatnog tužioca i osumnjičenog*

Član 505 ZKP predvideo je da sudija za krivična dela koja se goni po privatnoj tužbi, poziva privatnog tužioca i okrivljenog da određenog dana dođu u sud kako bi bili upoznati sa mogućnošću upućivanja na postupak medijacije⁹¹. Ovakav poziv i dolazak u sud može biti primenjen pre zakazivanja glavnog pretresa, a od njegovog ishoda zavisi i dalji tok krivičnog postupka: pozitivan ishod mirenja vodi „skretanju“ toka krivičnog postupka⁹². Ovo zakonsko rešenje predstavlja tipičnu meru diverzionog karaktera kod koje sud prevashodno vodi računa o interesima okrivljenog i lica koje je oštećeno krivičnim delom. S obzirom da je ovakvo postupanje moguće samo kod krivičnih dela koja se gone po privatnoj tužbi ono je opravdano i iz perspektive opšteg interesa, te ne predstavlja opasnost za njegovo ugrožavanje. Dakle, ako u postupku medijacije dođe do izmirenja privatnog tužioca i okrivljenog i namirenja imovinskopravnog zahteva, privatna tužba se smatra povučenom i sudija donosi rešenje o odbijanju privatne tužbe. “Da bi do upućivanja na medijaciju došlo, s tim moraju da se saglase obe strane, prema tome, upućivanje na medijaciju je dobrovoljno”⁹³. Ukoliko se pak, postupak medijacije neuspešno okonča, sudija će po prijemu obaveštenja o tome odrediti glavni pretres.

Medijacija je postupak koji polako i stidljivo, već više od decenije, ulazi u srpski pravni sistem. S obzirom na to da je njena primena još uvek ograničenog obima, smatramo da član 505 ZKP neće imati, makar još izvesno vreme, veću primenu u praksi. S druge strane, gledano na druge pravne sisteme, koji medijacijom kao efikasnim i jeftinim sredstvom rešavaju izrazito veliki

⁹¹ Medijacija ili posredovanje je “svaki postupak, bez obzira na njegov naziv u kojem strane žele da sporni odnos reše mirnim putem uz pomoć jednog ili više posrednika – medijatora koji stranama pomažu da postignu sporazum”, čl. 2 Zakona o posredovanju – medijaciji, *Sl. gl. RS* 18/2005.

⁹² Čopić (bel. 9), s. 22.

⁹³ *Ibid.*

procenat predmeta, smatramo da je ovaj pravni okvir odlična zakonska podloga nekim budućim vremenima i novim pravnicima koji će ceniti više novac i vreme, koje se nesumnjivo štedi posredstvom medijacije.

4.3. Poravnanje učinioaca i oštećenog kao osnov oslobođenja od kazne

Krivični zakonik iz 2005. godine članom 59 po prvi put uvodi u krivično zakonodavstvo Republike Srbije institut poravnanja učinioaca i oštećenog kao osnov oslobođenja okrivljenog od kazne. Ovaj institut sud može primeniti i time osloboditi od kazne učinioaca krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna, ako je na osnovu postignutog sporazuma sa oštećenim ispunio sve obaveze iz tog sporazuma. Kao što vidimo, u pitanju su lakša krivična dela, a da bi do primene ovog instituta i došlo, potrebno je postojanje sporazuma između okrivljenog i oštećenog kao i ispunjenje ovog sporazuma od strane okrivljenog.

Predviđanje ovog rešenja u okviru Krivičnog zakonika, “usmereno je na popravljavanje i naknadu štete koju je žrtva pretrpela usled izvršenog krivičnog dela, pri čemu može da dovede i do značajnije uloge same žrtve i to u delu koji se odnosi na postizanje sporazuma između nje i učinioaca o popravljaju štete”⁹⁴. Dakle, kao mera usmerena na postizanje restorativnog cilja ona pre svega ima u vidu kompenzaciju između okrivljenog i lica koje je oštećeno krivičnim delom, a što u određenim slučajevima može predstavljati i najbolji društveni interes. Kako ovo rešenje predstavlja svojevrstan ugovor između okrivljenog i oštećenog, a iz navedenog člana se može zaključiti da zaključenje poravnanja između učinioaca i oštećenog ne mora ispratiti nikakva posebno predviđena forma i procedura poravnanja⁹⁵, to može prouzrokovati određene probleme u praksi. Neki od tih problema su dokazivanje ispunjenja obaveze (da li je dovoljna izjava oštećenog ili se moraju prezentirati i neki materijalni dokazi) kao i da li se ove odredbe mogu primeniti i ako oštećeni prihvati delimično ispunjenje obaveza, posebno ukoliko su one ispunjene u velikoj meri⁹⁶.

5. Zaključak

Kao što smo iz prethodnog dela našeg teksta mogli videti, srpski krivičnopravni sistem sadrži priličan broj sankcija i mera koje sudu i drugim službenim akterima krivičnog postupka stoje na raspolaganju kako bi na najadekvatniji način odgovorili na konkretno krivično delo. Pored odgovora društvene zajednice učiniocu krivičnog dela, sada se nastoji na najcelishodniji način zaštititi javni interes, kao i interes lica koje je oštećeno krivičnim delom, pa i interes okrivljenog i njegove porodice, što takođe predstavlja cilj alternativnih krivičnih sankcija. Alternativne krivične sankcije više nisu novina u pravnom sistemu Republike Srbije, ali njihova primena zavisi i od upućenosti u njihovo postojanje i njihove kapacitete. U tom smislu čini se da je neophodno na širi način promovisati ih i približiti u edukativnom smislu, kako akterima krivičnog postupka tako i građanstvu uopšte. Činjenica je da danas širu primenu ovih sankcija imamo samo kada je u pitanju upotreba instituta odlaganja krivičnog gonjenja, uslovne osude i kućnog zatvora, a razlog zbog koga je to tako upravo leži u činjenici o nedovoljnom poznavanju

⁹⁴ Čopić (bel. 9), s. 23.

⁹⁵ Čorović (bel. 2), s. 41.

⁹⁶ Lazarević (bel. 42), s. 276.

ove tematike već kod službenih aktera krivičnog postupka. Uključivanje širih društvenih kapaciteta i širenje zainteresovanosti za ovu temu moglo bi otkloniti i najčešći argument kritičkog pogleda na alternativne krivične sankcije, a koji se odnosi na selektivnu pravdu. Edukacija u pogledu primene alternativnih sankcija potrebna je i zbog praktičnog problema. Pravosudni organi, u želji da okončaju postupak, mogu često posegnuti za alternativnim sankcijama i na onim mestima gde je to protivprirodno, pa kućni zatvor mogu izricati uprkos mnogobrojnim efektivnim kaznama zatvora ili oportunitet uprkos mnogostrukoj osuđivanosti. Alternativne sankcije imaju prevashodni cilj da izvedu okrivljenog na “pravi put”, a ne dakle da se koriste kao instrument racionalizacije pravnog sistema (to bi mogla da bude “sekundarna nadležnost” alternativnih sankcija).